

Afinități istoriografice în opera lui Vasile Netea

Dr. CORINA TEODOR
Universitatea „Petru Maior”
Târgu-Mureș

Abstract

Historiographic Affinities in the Work of Vasile Netea

The present study intends to render the part of the historian Vasile Netea in the Romanian historiography, not by a full analysis of the content of his work, but by merely trying to show who were the heroes that determined his research and who were the historians that he placed at the basis of his research. It is not a top, impossible to achieve given the impressive dimensions of his work, but rather the affinities with other historians' writing, predecessors without whom his speech would have been less consistent.

Hence, the investigation of those pages in which Netea showed his attachment to and also his sympathy towards the historical ideas of Șincai, Maior, Papiu Ilarian, Treboniu Laurian, Barițiu or Iorga.

Keywords: *Vasile Netea, Transylvanian historiography, journalism, cultural studies, models*

„Tată, explică-mi la ce servește istoria.” Această rugămintă, dincolo de candoarea ei copilărească, a făcut de multă vreme turul istoriografilor europene, din momentul în care Marc Bloch o înscrisese la începutul magnificei sale cărți metodologice, *Apologie pour l'histoire*.¹ Dacă am ales ca la începutul acestei evocări să reamintesc celebra formulă este poate pentru că Vasile Netea face parte din generația acelor istorici care au înțeles și și-au asumat un rol social al istoriei, așa cum sugera celebrul istoric francez.

¹ Marc Bloch, *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien. Cahiers des Annales*, nr. 3, Paris, Ed. Armand Colin, 1952, p. IX.

Vasile Netea reprezintă cu siguranță un important istoric ardelean al veacului XX. Îl recomandă astfel bogata sa activitate istoriografică, publicistică, precum și diversitatea subiectelor abordate, construite însă pe doi piloni, cel al istoriei naționale și cel al studiilor culturale. A rememora astăzi rolul istoricului Netea presupune să nu trecem cu nonșalanță pe lângă valoroasele interpretări pe care le-au făcut de-a lungul anilor exegeți precum Grigore Ploșteanu, Pompiliu Teodor, Melinte Șerban, Romulus Guga, Alexandru Zub, Nicolae Șerban Tanașoca, Dan Berindei, Teodor Tanco, Dimitrie Poptămaș, Vasile Dobrescu, Florin Bengean etc.² Acestora li se alătură demersurile constante ale Fundației culturale ce-i poartă numele, sub bagheta domnului director Poptămaș, de a restitui treptat, în ediții critice, opera istoricului.

Astfel că nu ne rămânem decât ca în cele ce urmează să ne propunem o misiune destul de canonică, aceea de a surprinde în creația istoricului ardelean care sunt eroii ce i-au motivat cercetările și care au fost istoricii pe care i-a așezat la temelie cercetărilor sale. Nu un top, imposibil de concretizat având în vedere dimensiunile impresionante ale operei sale, cât mai degrabă afinitățile cu scrisul altor istorici, predecesori, fără de care discursul său ar fi fost mai lipsit de consistență.

S-a spus pe bună dreptate că înțelegerea operei istoricului Vasile Netea se poate face doar prin corelarea ei la personalitatea autorului, la sensibilitatea acestuia, atent la dinamica politică românească și la istoria trăită.³ Pe de altă parte, avem în față opera unui istoric longeviv, alcătuită în răstimpuri, care nu poate fi indiferentă față de contextul în care a văzut lumina tiparului. Începând din 1933, când a publicat volumul *Figuri mureșene*, reunind profiluri ale unor intelectuali din această zonă, într-un florilegiu portretistic, ce făcea loc, cum era de așteptat, lui Șincai, Petru

² Vezi în acest sens contribuțiile reunite în volumul *Vasile Netea. Evocări și bibliografie*, volum îngrijit de Dimitrie Poptămaș și Melinte Șerban, Târgu-Mureș, Editura Ardealul, 2008.

³ Pompiliu Teodor, *Vasile Netea - istoric*, în *vol. cit.*, p. 16.

Maior sau Papiu Ilarian,⁴ până în anii '80, când a publicat studii interesante despre personalități emblematică din cultura română, precum Șincai, Barițiu, V. A. Urechea, Grigore Ureche, Onisifor Ghibu, Ion Agârbiceanu⁵ etc., istoricul Netea și-a însușit lecția istoriei, asistând cum istoriografia a trecut din zodia libertății în cea a constrângerilor impuse de spectacolul politic, după 1947.

Experiența sa intelectuală este similară cu cea a unor generații, care, așa cum a demonstrat recent Lucian Boia în cartea *Capcanele istoriei*, au suportat consecințele succesiunii regimurilor politice, ce au acoperit întreg evantaiul ideologic, de la extrema dreaptă la extrema stângă și de la democrație la totalitarism.⁶ Astfel, lumea prin care a trecut i-a permis să fie contemporan cu istorici de talie europeană, precum Iorga, G. I. Brătianu, cu figuri care au asistat la momentul 1918 și care au suportat ostracizarea impusă de regimul comunist, precum Dragomir și Lupaș, cu spirite sintetizatoare, precum C. C. Giurescu, C. Daicoviciu, cu cei care au semnat angajamente politice în epoca interbelică, Lapedatu sau Hudiță, dar și cu cei ce au devenit adepți fideli ai unor regimuri totalitare, precum Panaitescu, Petre Constantinescu Iași, Andrei Oțetea etc. Astfel, când prin fața sa au trecut ca într-un carusel atâtea modele, drame ori, dimpotrivă, cariere de succes, devine dintr-o dată mult mai patetică condiția intelectualului ardelean, care trebuia de la un regim la altul să învețe să reconcilieze statutul de autor cu cel de om de știință, să găsească un modus vivendi între condiția individului sub dictatură și diapazonul care reglează obiectivitatea istoricului.

Vasile Netea face parte dintr-o serie tragică de istorici români, care a cunoscut regimul concentraționar, între 1952 și 1955 și între 1959-1963.⁷

⁴ Melinte Șerban, *Figuri mureșene-portrete de Vasile Netea*, în *vol. cit.*, p. 84.

⁵ Vol. *Vasile Netea. Evocări și bibliografie*, p. 206-212.

⁶ Lucian Boia, *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, București, Editura Humanitas, 2011, p. 7.

⁷ *Toader Buculei în dialog cu Gelu Netea, fiul istoricului Vasile Netea*, în *vol. Vasile Netea. Evocări și bibliografie*, p. 127.

Aceste episoade dramatice din biografia sa explică lungile tăceri ale istoricului, care nu a mai publicat nimic o bună perioadă de timp, din 1946 până în 1957,⁸ iar apoi din 1958,⁹ când s-a rezumat la două studii cu conținut literar, până la reîntoarcerea în agora istoriografică, din 1964. Tăcerea impusă de incidența (imprecația) ideologică a noului regim a fost înlocuită acum, când iluzia totalitarismului s-a mai destrămat, cu o activitate frenetică editorială, un melting pot istoriografic, ce însuma studii istorice și literare, volume, ediții, recenzii. În esență, aproape toate textele sale poartă amprenta apartenenței la pozitivism, atât prin modul în care documentele editate și inedite îi ghidează concluziile, cât și prin concepția exprimată deschis, care se ordonează în jurul statutului științific al istoriei, al nevoii de memorie, al relevării adevărului, în ciuda cortinei trase de spectatorii angajați.

Artizan al istoriei culturii și al istoriei națiunii române, Vasile Netea și-a declarat afinitatea pentru mulți reprezentanți ai istoriografiei iluministe, romantice sau pozitivistice ori pentru personalitățile care au conferit legitimitate mișcărilor politice și proiectelor culturale. A făcut-o fie în armura biograficului, un gen hibrid, ce oscilează între vocația literară și dimensiunea erudită, fie în studii scrise în general într-un context aniversar sau în volume ce sintetizau experiența sa istoriografică dintr-un răstimp. În toate cazurile, evocările din trecut puteau deveni oricând *exempla* pentru prezent, căci pentru Vasile Netea misiunea educativă a istoriei, de genul *historia magistra vitae* este transparent afișată, în jurul acestui mesaj se poate ordona haosul evenimential pentru a ușura înțelegerea cauzalității.

Vasile Netea a pornit de la o istorie locală pentru a ajunge la una națională, astfel că iluminiștii al căror parcurs biografic era legat de spațiul mureșean, Șincai și Maior, sunt figuri emblematice în scrisul său, chiar dacă

⁸ În 1957 a publicat un singur studiu, *Ideile despre limbă ale lui George Barițiu până la 1848*, în *Limba română*, nr. 5, mai 1957, p. 49-63.

⁹ În 1958 a publicat două studii, *Timotei Cipariu și George Barițiu, călători prin Țara Românească în 1836*, în *Studii. Revista de istorie*, nr. 1, 1958, p. 117-132 și *La comemorarea lui Petre Ispirescu*, în *Revista de folclor*, nr. 3, 1958, p. 87-90.

interesul pentru ei s-a mutat treptat în plan secund. Ei fac parte din galeria intelectuală a Blajului, acest „centru național de lumină și patriotism,”¹⁰ care a avut un rol decisiv în difuzarea ideologiei iluministe. Școlile Blajului sunt echivalate de istoric cu „o adevărată universitate,”¹¹ prin puterea logosului, iar misionarismul acestor intelectuali s-a revărsat asupra tuturor momentelor istorice cheie: „n-a fost nici un act în istoria modernă a Transilvaniei, la care profesorii și elevii Blajului să nu fi participat fără șovăire: la Supplexul din 1791, la revoluția din 1848, la „pronunciamentul” din 1869, la acțiunea memorandistă din 1892-1894 și apoi la marea înfrățire a Unirii din 1918.”¹²

Figura lui Petru Maior îi reține atenția nu atât în sensul superlativelor formulate față de opera sa istorică, cât mai ales din dorința de a împinge mai departe frontiera cunoașterii în privința acestuia. Așa că, într-un studiu din 1933, Netea a adus precizări documentare legate de locul nașterii sale, cântărind ipotezele formulate până atunci de istorici și de literați.¹³ Istoricul este însă deschis la noile sugestii interpretative, astfel că peste ani a revenit asupra acestui detaliu biografic al antecesorului său, asimilând concluziile lui Traian Popa din monografia din 1932. Într-o notă plină de accente critice la adresa *Istoriei literaturii române* a lui D. Murărașu, Vasile Netea a preluat varianta propusă de Traian Popa, cu Târgu-Mureșul ca loc natal, precum și calculele făcute de At. Marienescu, care pe baza protocolului morților din parohia catolică din Buda fixa data nașterii între 1760-1761.¹⁴ Portretul făcut lui Petru Maior pare nu atât o efigie științifică, ci mai ales o elegie în

¹⁰ Vasile Netea, *Semnificația istorică a Blajului*, în *Luceafărul*, nr. 18, 5 mai 1973, p. 7.

¹¹ Idem, *Blajul - școală de istorie națională*, în *Luceafărul*, nr. 22, 31 mai 1980, p. 1.

¹² *Ibidem*, p. 7.

¹³ Vasile Netea, Eugen Nicoară, *Petru Maior*, în *Progres și cultură*, an I, nr. 2, nov. 1933, p. 1-7, unde consideră ca loc al nașterii Căpușul de Câmpie, în anul 1755.

¹⁴ Vasile Netea, *Câteva precizări în legătură cu Petru Maior*, în *Revista Fundațiilor Regale*, an VIII, nr. 6, 1 iunie 1941, p. 691-696.

amintirea celui pe care îl numește „*un spirit larg și un vizionar profund*,”¹⁵ „*un bărbat mare, un bărbat ales, un bărbat providențial*.”¹⁶ De aici și responsabilitățile ce ar trebui asumate de contemporani, mai ales vizavi de editarea operei sale ori de ce nu, de investigații pe teren, menite să întregescă dosarul ultimelor zile petrecute de fostul protopop al Reghinului în capitala Ungariei. Pasiunea pentru destinul lui Petru Maior este complementară cu interesul arătat vizavi de congenerul său, Gheorghe Șincai, complementaritate care îl conduce pe istoric în pragul schițării unui portret comparativ, căruia nu-i lipsește parfumul literar: „*în timp ce viața lui Petru Maior s-a depănat calmă și rodnică, o viață de savant, cea a idealistului și nefericitului său prieten (Șincai - n.n.) a fost o viață de continuă agitație, de suferințe, de umiliri*.”¹⁷

Adiacent, studiul despre Budai Deleanu îi rezerva lui Netea un teren complex de cercetare, care pornind de la identitatea biografică a iluministului român nu se rezuma la transcrierea unor simple amprente digitale, ci lăsa loc unor reflexii asupra tumultului politic al epocii, asupra opțiunilor individuale, toate detaliile convergând spre „*efectul de real*” pe care cititorii îl așteaptă de la un demers istoriografic. Dosarul cercetărilor făcute asupra lui Budai Deleanu de istorici și filologi timp de un veac, pe care Vasile Netea îl ordonează cronologic și semantic,¹⁸ îi permite la final să-și avertizeze contemporanii despre importanța patrimoniului documentar, odiseea manuscriselor sale fiind doar una din cheile ce a deschis cercetătorilor accesul spre identitatea creatoare a iluministului: „*considerat ca unul din principalii urmași ai lui Dimitrie Cantemir, părtăș al lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior la fundamentarea Școlii ardelenne și singurul poet valabil al acesteia, precursor al lui M. Eminescu, I. Creangă, I. L. Caragiale, Liviu Rebreanu și N. Iorga, Ion Budai-Deleanu a suscit neconținut interesul istoricilor, criticilor și*

¹⁵ Vasile Netea, Eugen Nicoară, *op. cit.*, p. 6.

¹⁶ *Ibidem*, p. 7.

¹⁷ Vasile Netea, *Figuri ardelenne*, București, Fundația Culturală Regală „Regele Mihai I,” (1943), p. 149.

¹⁸ Idem, *Ion Budai-Deleanu în perspectiva unui secol de cercetări istorice și literare*, în *Limba și literatura română*, 1970, p. 9-29.

*filologilor noștri de o sută de ani încoace, imaginea lui crescând și profilându-se din ce în ce mai scânteietoare și mai puternică pe cerul literaturii și științei române.*¹⁹

Cu istoricii romantici Vasile Netea s-a întâlnit pe același meridian al discursului național, al primatului sentimentului,²⁰ al „*adjectivelor înflăcărare și strălucitoare*.”²¹ Fascinat de spiritualitatea ardeleană, a examinat câteva modele ale acestei istoriografii, coborând în arhive și selectând dovezi ale erudiției și ale puseurilor naționale ale predecesorilor. Astfel, Papiu Ilarian îi apărea ca tânărul care și-a materializat pasiunea pentru problemele limbii și atașamentul pentru școala latinistă în revista manuscrisă **Zorile sau Aurora pentru minte și inimă**, pe care Netea a consultat-o la Biblioteca Academiei.²² În plus, acest material documentar îi relevă contribuția tânărului Papiu în domeniul literaturii populare: „*răsfoind paginile „Zorilor”, pagini scrise de mâna lui Papiu, constatăm, într-o vreme când mișcarea noastră folcloristică era abia la început, o accentuată și consecventă preocupare pentru literatura populară, mai ales pentru acea ramură a acestei literaturi - paremiologia - care concretizează experiența milenară, inteligența și filozofia poporului român: proverbele și cîmiliturile care până atunci fuseseră așa de puțin studiate.*”²³

Desigur, Papiu este pentru Vasile Netea un model în măsura în care opera sa istorică, nu s-a rezumat doar la secvențe memorabile dintr-o istorie trăită, menită să circumscrie o identitate ardeleană, cum se întâmpla în **Istoria românilor din Dacia Superioară**, ci și prin sondarea conștiințioasă a arhivelor, gest recuperator care s-a materializat în **Tezaur de monumente istorice**.²⁴ Așa că Vasile Netea preferă să se înscrie pe același traiect

¹⁹ *Ibidem*, p. 26.

²⁰ G. Gusdorf, *Naissance de la conscience romantique au siècle des Lumières*, Paris, 1976, p. 32.

²¹ G. Brandes, *Principalele curente literare din secolul al XIX-lea*, București, 1978, p. 532.

²² Vasile Netea, *Al. Papiu Ilarian și locul său în dezvoltarea istoriografiei*, în *Studii. Revista de istorie*, 1964, nr. 6, p. 1373-1374.

²³ *Ibidem*, p. 1375.

²⁴ Idem, *Al. Papiu Ilarian la 150 de ani de la naștere*, în *Revista de istorie*, nr. 11, 1977, p. 2009-2023.

metodologic cu ilustrul istoric romantic, atenționând asupra „lucrărilor sale inedite, și, în primul rând cursurilor universitare, bogatei și variatei sale corespondențe aflate la Biblioteca Academiei RSR.”²⁵ Fără antecedente în restituirile sale biografice, de astă dată Netea semnează un pact cu arsenalul metodologic al psihanalizei, din moment ce portretele și fotografiile lui Papiu oferă prilejul emiterii unor diagnoze: „o fotografie făcută în acest timp (în 1861 - n.n.) ni-l înfățișează cu o față smeadă înconjurată de o barbă neagră, tăiată oval, cu fruntea înaltă, lărgită de un început de pleșuvie, cu ochi larg deschiși îndreptați spre un țel îndepărtat. Fotografia denotă totodată un aer de neașteptată melancolie.”²⁶ Pentru a mai adăuga, vizavi de imaginea sa din 1873: „într-o nouă fotografie făcută în acest an descoperim un om cu figura obosită, cu fruntea larg pleșuvită, cu buzele strânse într-un rictus amar, cu privirile reținute parcă de un efort de interiorizare și cu umerii puțin încovoiați. Procesul declinului începuse.”²⁷

Din aceeași familie istoriografică romantică, Laurian este în restituirile lui Vasile Netea un istoric marginalizat pe nedrept, de aici și modul în care a istoricul a reușit să ne aducă clarificări riguroase vizavi de rolul jucat în editarea *Magazinului istoric pentru Dacia*, semnalizând atât eforturile sale documentare, cât și „energia și tenacitatea lui, spiritul său de organizare, vocația sa de erudit și totodată patriotismul său viguros și fecund.”²⁸ De fapt, aceste considerații pe marginea rolului istoriografic al lui Laurian vor fi reluate de Netea în monografia ce i-o dedică, alături de I. Popescu Teiușan.²⁹

Traseul analizelor dedicate lui Barițiu este oarecum similar, în sensul că pornind de la studii despre activitatea acestuia³⁰ ajunge în cele din urmă,

²⁵ *Ibidem*, p. 2009.

²⁶ *Ibidem*, p. 2019.

²⁷ *Ibidem*, p. 2022.

²⁸ Idem, *Contribuția lui A. T. Laurian la înființarea și editarea „Magazinului istoric pentru Dacia,”* în *Cumidava*, 1969, vol. III, p. 227.

²⁹ I. Popescu Teiușan, Vasile Netea, *August Treboniu Laurian*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970.

³⁰ Vasile Netea, *Ideile despre limbă ale lui George Barițiu până la 1848*, în *Limba română*, 1957, nr. 5, p. 49-63; Idem, *Timotei Cipariu și George Barițiu, călători prin Țara Românească în 1836*, în *loc. cit.*

fascinat de personalitatea analizată, deopotrivă stimulat de izvoarele inedite găsite, îndeosebi corespondența vastă, la redactarea unei monografii,³¹ care va rămâne timp de mai multe generații, alături de evocarea ce poartă semnătura lui George Em. Marica,³² cel mai bun instrument în cunoașterea vieții și activității istoricului și publicistului ardelean.

Analizele făcute după 1990 au demonstrat în parte modul în care istoricii au plătit prețul orizontului închis, căutând soluții salvatoare, fie în cochetarea cu istoria literaturii, fie delimitându-se de cei aserviți vulgatei istoriografice a regimului.³³ Astfel că merită reținut faptul că, într-o vreme în care zodia libertății părea a fi o imagine paradisiacă, imposibil de atins, unii istorici reușeau să proiecteze noi înțelesuri asupra unor personalități până nu demult stigmatizate de noua ordine politică. Vasile Netea face parte dintre cei care au considerat că e o datorie de onoare a reface din oglinzi sparte rolul istoriografic al lui Nicolae Iorga. Opera polihistorului român și concepția sa istorică s-au aflat în mai multe episoade în laboratorul său investigativ, mereu în termenii unor exerciții de admirație pentru inegalabilul creator care a practicat o istorie în termeni integrali, din care n-au lipsit ingredientele admirabilei documentări sau cele ale vocației împlinite. Iorga rămâne în ochii lui Netea istoricul sintezelor, precum *Geschichte des Rumanischen Volkes* (1905), *Histoire des Roumains et de leur civilisation* (1920) și *Istoria românilor* (1935-1939), toate trei fiind examinate din perspectiva locului ocupat în tabloul creației lui Iorga, dar și al celui jucat în cunoașterea istorică.³⁴ Sub un titlu care nu deranja cenzura

³¹ Idem, *George Barițiu*, București, Editura Științifică, 1966.

³² George Em. Marica, *Studii de istoria și sociologia culturii române ardeleni în secolul al XIX-lea*, vol. III, Cluj, 1980.

³³ Vezi mai ales Alexandru Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*, Iași, Editura Institutul European, 2000; Katherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, București, Editura Humanitas, 1994; Pompiliu Teodor, *Introducere în istoria istoriografiei din România*, Cluj-Napoca, Ed. Accent, 2002, p. 222-233.

³⁴ Vasile Netea, *N. Iorga istoric al unității naționale*, în *Studii*, tom 18, nr. 6, 1965, p. 1411-1426.

oficială, **N. Iorga, istoric al unității naționale**, Vasile Netea a reușit să strecoare și câte ceva despre rolul formativ jucat de Karl Lamprecht ori impactul scrisului său în cercurile academice străine. Într-un alt studiu i-a evidențiat talentul didactic, căci „*N. Iorga a été professeur par excellence - il professeur - comme allaient l'appeler plus tard les Italiens.*”³⁵ Necesitatea apelului la operele sale, într-o vreme în care bibliotecile le izolaseră la fondul S, se sugera direct în text, din moment ce Netea sublinia că nu exista nici un domeniu și nici o problemă de istorie națională pe care Iorga să n-o fi studiat sau să nu-și fi exprimat un punct de vedere, să nu fi adus o contribuție documentară.³⁶ Astfel că o lectură în palimpsest a acestor pagini dezvăluie scopul final al istoricului Netea, acela de a-i oferi lui Iorga locul meritat în cunoașterea istorică contemporană. O restituire necesară așadar, dar și validarea admirației sale față de prolificul istoric care îl fascinase încă din studenție, de când publicase o recenzie la ***Oameni care au fost în Gând românesc*** și avusese bucuria să primească, drept recompensă, cartea de vizită trimisă chiar de Iorga.³⁷

Exemplele selecționate sunt departe de a epuiza experiența intelectuală pe care a parcurs-o Vasile Netea lecturând și ierarhizând dileme și raționamente formulate de istoricii români înaintea sa. Faptul că el a apelat consecvent la concepția și metoda istorică a celor din generația iluministă, romantică și pozitivistă proiectează noi înțelesuri asupra afinităților sale istoriografice. Multiplu și riguros documentat, admirativ la adresa istoricilor care au rezervat operei istorice, ca și el, trei piloni de susținere: narațiunea, explicația și cronologia, Vasile Netea a încredințat scrisului său semnele unei vitalități nealterate, îndeosebi atunci când interesul lui ajungea în terenul identității ardeleni. Sau poate că osmoza dintre biografie și istorie, dintre pasiunea oratorilor naționali și îndrăzneala

³⁵ Idem, *La personnalité et l'activité de Nicolas Iorga*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, tom IV, nr. 1, 1965, p. 42.

³⁶ *Ibidem*, p. 43.

³⁷ Idem, *Memorii*, ed. îngrijită de Dimitrie Poptămaș, Târgu-Mureș, Editura Nico, 2010, p. 101.

cavalerilor rătăcitori ai spiritului a fost pentru istoricul de pe tărâmurile mureșene ingredientul miraculos... Un palimpsest de chipuri și identități sunt paginile sale cu tentă istoriografică, cărora nu le-a fost niciodată străină o dimensiune literară, dimpotrivă.